

СПЕЦІАЛЬНИЙ ДОПОВІДАЧ ІЗ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

SPECIAL RAPPORTEUR ON THE RIGHT TO HEALTH: INTERNATIONAL LEGAL STATUS

Демченко І.С.,

кандидат юридичних наук,

докторант Інституту законодавства Верховної Ради України

У даній статті досліджується міжнародно-правовий статус Спеціального доповідача з права на здоров'я. Автор акцентує увагу на місці Спеціального доповідача з права на здоров'я у системі органів ООН щодо захисту прав людини. Розкривається його мандат. Визначаються основні напрями його діяльності та значення у розвитку концепції права кожного на найвищий досяжний стандарт фізичного і психічного здоров'я.

Ключові слова: право на здоров'я, права людини, спеціальні процедури, спеціальний доповідач з права на здоров'я, здоров'я.

В данной статье исследуется международно-правовой статус Специального докладчика по праву на здоровье. Автор акцентирует внимание на месте Специального докладчика по праву на здоровье в системе органов ООН по защите прав человека. Раскрывается его мандат. Определяются основные направления его деятельности и значение в развитии концепции права каждого на наивысший достижимый стандарт физического и психического здоровья.

Ключевые слова: право на здоровье, права человека, специальные процедуры, специальный докладчик по праву на здоровье, здоровье.

This article examines the international legal status of the Special Rapporteur on the right to health. The author focuses on the place of the Special Rapporteur on the right to health in the United Nations system for the protection of human rights. His mandate is revealed. The main directions of his activity and significance in the development of the concept of the right of everyone to the highest achievable standard of physical and mental health are determined.

Key words: right to health, human rights, special procedures, special rapporteur on the right to health, health.

Постановка проблеми. Проблеми міжнародно-правової регламентації питань, пов'язаних із реалізацією права на здоров'я, та питань громадського здоров'я залишаються актуальними для всіх країн світу, незалежно від рівня їх економічного розвитку. Право на здоров'я є широким концептом, що об'єднує як свободи, так і права. Право людини на доступ до системи охорони здоров'я вже віднайшло закріплення як у міжнародному праві, так і на конституційному рівні. Однак чимало питань, пов'язаних як із закріпленням, так і з реалізацією права на здоров'я, залишаються проблематичними. У контексті доступу до системи охорони здоров'я залишаються проблеми економічної доступності, фізичної доступності мешканців сіл та віддалених районів, доступ до систем охорони здоров'я мігрантів та біженців та інших вразливих груп населення. Дискусійність самого права на здоров'я (навіть до несприйняття даної ідеї серед ряду дослідників) та питання створення умов для його забезпечення викликали необхідність у подальшому дослідженні різноманітних аспектів, пов'язаних із реалізацією права на здоров'я. З метою дослідження проблематики окремих питань, пов'язаних із правом на здоров'я та моніторингу загальної ситуації у країнах світу, у рамках Управління Верховного комісара ООН з прав людини було запроваджено посаду Спеціального доповідача з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я (надалі – Спеціальний доповідач із права на здоров'я).

Метою даної статті є дослідити міжнародно-правовий статус Спеціального доповідача з права на здоров'я. Зокрема, акцентувати увагу на місці Спеціального доповідача з права на здоров'я у системі органів ООН щодо захисту прав людини, його мандаті, основних напрямках його діяльності та значенні у розвитку концепції права кожного на найвищий досяжний стандарт фізичного і психічного здоров'я (далі – право на здоров'я).

Стан опрацювання. Загалом, якщо говорити про дослідження, присвячені праву на здоров'я в Україні, то слід відмітити наявність робіт, присвячених конституційно-правовій регламентації права на охорону здоров'я, загальнотеоретичних досліджень у сфері медичного права, практиці Європейського суду з захисту прав людини. Слід відмітити роботи І. Сенюти, Р. Гревцової, А. Гловера Т. Короткого, М. Медведєвої, П. Ханта, Н. Хендель, Є. Чепмена та ін. Слід зазначити про відсутність або приділення неналежної уваги дослідженням діяльності органів системи ООН, а саме – Управління Верховного комісара ООН з прав людини в Україні. Окремо дослідження, присвячені діяльності Спеціального доповідача з права на здоров'я, у вітчизняних наукових публікаціях відсутні. Даною статтею пропонуємо заповнити цю прогалину.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення, заохочення та розвиток поваги до прав людини й основних свобод є однією з цілей діяльності Організації Об'єднаних Націй (надалі – ООН). У зв'язку із цим

питання досягнення всезагального дотримання усіх прав і свобод зберігає свою актуальність. У системі органів ООН, що займаються питаннями прав людини, діють як статутні органи (у першу чергу – Рада ООН з прав людини, яка замінила Комісію ООН з прав людини; Економічна та Соціальна Рада ООН; Управління Верховного комісара ООН з прав людини), та органи, що засновані відповідно до міжнародних договорів у галузі прав людини (т. зв. міжнародні конвенційні органи).

У 1979 р. ООН було запроваджено спеціальні механізми для розгляду у контексті прав людини конкретних ситуацій у державах чи з конкретних питань. Комісія з прав людини ООН наділила т. зв. експертів мандатами з дослідження конкретних проблем у сфері прав людини. Наразі такі експерти складають систему механізмів або мандатів ООН у сфері прав людини або систему спеціальних процедур [1, с. 3]. Спеціальні процедури – це загальна назва, що дана механізмам, утвореним Комісією ООН з прав людини та прийнятим Радою ООН з прав людини. Спеціальні процедури можуть означати одну окрему особу (спеціальний доповідач, спеціальний представник, незалежний експерт) або роботу групу.

Спеціальний доповідач із права на здоров'я належить до т. зв. спеціальних механізмів із моніторингу за дотриманням прав людини. Спеціальний доповідач із права на здоров'я – це незалежний експерт, призначений Радою ООН з прав людини. Дана посада є почесною, експерт не є співробітником ООН. Експерт висловлює свою позицію щодо питань, пов'язаних з правом на здоров'я незалежно, не представляючи свій уряд.

Спеціальний доповідач із права на здоров'я діє на підставі наданого йому мандату. Мандат спеціальних процедур передбачає вивчення, спостереження, консультування, інформування суспільства про ситуацію у сфері прав людини в окремих державах чи на окремих територіях (мандат по країні) чи про масові порушення прав людини по всьому світу (тематичний мандат). Станом на 01 грудня 2017 р. існує 44 тематичних мандатів та 12 мандатів по країнах [2]. Спеціальний доповідач із права на здоров'я, виконуючи свій мандат, має та користується статусом «експерта у відрядженнях по справам Об'єднаних Націй», відповідно до ст. 6 Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй. [3]. Спеціальним доповідачем із права на здоров'я були такі особи: П. Хант (з серпня 2002 по липень 2008 рр.), А. Гловер (серпень 2008 – липень 2014 рр.), Д. Пураш (з липня 2014 р.).

Мандат Спеціального доповідача з права на здоров'я. Мандат Спеціального доповідача з права на здоров'я був затверджений Резолюцією 2003/31 [4] у квітня 2002 р. Комісією ООН з прав людини. Термін дії мандату був подовжений Резолюцією 2005/24 2005 р. Коли у 2006 р. на заміну Комісії ООН з прав людини була запроваджена Рада ООН з прав людини, мандат Спеціального доповідача з права на здоров'я був узгоджений та подовжувався Радою

ООН з прав людини у Резолюціях 6/29 від 14 грудня 2007 р., 15/22 від 06 жовтня 2010 р., 24/6 від 08 жовтня 2013 р. та 33/9 від 06 жовтня 2016 р.

Відповідно до Резолюції 6/29 від 14 грудня 2007 р., мандат Спеціального доповідача з права на здоров'я включає:

- збирати, запитувати, отримувати та обмінюватися інформацією з усіх відповідних джерел, включаючи уряди, міжурядові та неурядові міжнародні організації, що стосується реалізації права на здоров'я;

- встановлювати постійний діалог та обговорювати можливі сфери співпраці з зацікавленими сторонами: уряди, відповідні органи системи ООН, спеціалізовані агенції та програми (зокрема Всесвітня організація охорони здоров'я), міжнародними неурядовими організаціями та міжнародними фінансовими інституціями;

- надавати доповіді по всьому світу щодо реалізації права на здоров'я та його розвитку, включаючи закони, політики та належні практики, що можуть бути найбільш корисними для імплементації на національному та міжнародному рівнях;

- рекомендувати державам належні заходи щодо заохочення та захисту реалізації права на здоров'я, з метою підтримки зусиль держав, спрямованих на покращення громадського здоров'я;

- надавати щорічний звіт до Ради ООН з прав людини та проміжний звіт до Генеральної асамблеї щодо своєї діяльності, напрацювань, висновків та рекомендацій [5].

Методами роботи Спеціального доповідача з права на здоров'я є: візити країн; дослідження окремих проблемних питань; робота з повідомленнями від окремих осіб чи груп, які заявляють про порушення права на здоров'я та втручання, де це є доречним, разом з урядами стосовно заявленого порушення [6, с. 38]. Спеціальний доповідач здійснює проведення розслідувань у проблемних галузях охорони здоров'я; розгляд скарг про порушення права на здоров'я від приватних осіб або груп людей [7, с. 172]. Відмітимо, що, хоча мандат Спеціального доповідача з права на здоров'я безпосередньо стосується питань, пов'язаних із реалізацією права кожного на найвищий досяжний стандарт фізичного та психічного здоров'я, Спеціальні доповідачі з інших питань у своїх доповідях також зачіпали окремі питання, пов'язані з правом на здоров'я (наприклад – Спеціальний доповідач із питання про право на безпечну питну воду та санітарні послуги). Окрім того, у червні 2017 р. був призначений Спеціальний доповідач із питання щодо ліквідації дискримінації стосовно осіб, які страждають на проказу, та членів їх сімей. Безумовно, доповіді даного Спеціального доповідача сприятимуть розумінню та ефективній реалізації принципів недискримінації та справедливості щодо охорони здоров'я осіб із цим конкретним захворюванням – проказою.

Результати діяльності. Саме ідея «права на здоров'я» у міжнародному праві є доволі диску-

сійною. Позиції дослідників варіюються від визнання права на здоров'я невід'ємним правом кожної людини (а подекуди, й ще ненародженої людини) до категоричного заперечення існування даного права. Спеціальний доповідач із права на здоров'я базує свої дослідження та роботу на основі визначення права на здоров'я як права кожного на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я. (ч. 1 ст. 12 Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права 1966 р.).

Розуміння права на здоров'я виходить із ідеї, що це не лише право на вчасну та належну медичну допомогу (або іншими словами – право на охорону здоров'я, у розумінні доступу до послуг систем охорони здоров'я), а більш широкий концепт, який включає у себе концепт соціальних детермінантів здоров'я. У свою чергу, соціальні детермінанти здоров'я є умовами, в яких люди народжуються, ростуть, живуть, працюють і старіють, та визначають, яким чином нерівності у розподілі влади, грошей і ресурсів впливають на ці умови у суспільстві. До таких умов можливо віднести: харчування (якість, безпека, корисність); освіта; умови праці; доступ до питної води та санітарні норми; медичне обслуговування; умови проживання [8, с. 12]. Право на здоров'я може розглядатися більш специфічно: як право на здоров'я жінок та материнство, право на здоров'я дітей, питання репродуктивного здоров'я; питання попередження, лікування та контролю за захворюваністю; право на доступ до лікарських засобів тощо.

Спеціальний доповідач керується у своїй діяльності положеннями рекомендаційних документів органів системи ООН, зокрема: зауваженнями загального порядку Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, Комітету ООН з прав дитини; деклараціями; рекомендаціями тощо. Акцентує увагу на відповідні Цілі сталого розвитку ООН. Зауваження загального порядку містить роз'яснення щодо положень Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права 1966 р. Хоча Зауваження загального порядку не мають обов'язкової юридичної сили, вони є важливим документом, який містить узагальнену позицію, детальне тлумачення того чи іншого питання щодо прав людини. Значення для діяльності Спеціального доповідача з права на здоров'я мають положення: Загального коментаря № 14 «Право на найбільш досяжний рівень здоров'я» [9], Загального коментаря № 22 «Щодо права на сексуальне та репродуктивне здоров'я» [10], Загального коментаря № 15 «Щодо права дитини на здоров'я» [11] тощо.

Спеціальний доповідач у своїй діяльності акцентує увагу на: ситуації з вразливими

та маргіналізованими групами (наприклад, осіб що живуть із ВІЛ/СНІД); гендерній перспективі щодо права на здоров'я; реалізації права на здоров'я дітей; реалізації права на здоров'я осіб із інвалідністю; взаємозв'язку реалізації права на здоров'я та проблемами бідності; на проблемах сексуального та репродуктивного здоров'я; ролі та значенні систем охорони здоров'я у реалізації права людини на здоров'я (особливо – значенні первинної медичної допомоги); питанні доступу до лікарських засобів тощо.

На детальну увагу заслуговують доповіді Спеціального доповідача з права на здоров'я. З поміж іншого, доповіді Спеціального доповідача з права на здоров'я були присвячені таким питанням: визначенню права на здоров'я та його складових частин; праву на сексуальне та репродуктивне здоров'я; освіті з прав людини для медичних працівників; правам осіб на здоров'я, що страждають на психічні розлади; питанням зниження материнської смертності; правозахисній діяльності щодо права на здоров'я; значенню систем охорони здоров'я для реалізації права на здоров'я; проблемам доступу до лікарських засобів та питань інтелектуальної власності; питанням права на здоров'я та інформованої згоди; праву на здоров'я окремих категорій осіб (осіб похилого віку; осіб, що живуть із ВІЛ/СНІД; мігрантів; малюків; підлітків); фінансування охорони здоров'я; питаннях неінфекційних захворювань (нездорове харчування); ефективній та повній імплементації права на здоров'я у міжнародному праві; проблематиці корупції та права на здоров'я.

Висновки. Слід констатувати, що в Україні у науковій сфері діяльності Спеціального доповідача з права на здоров'я приділено недостатньо уваги. Нині, під час процесу реформування системи охорони здоров'я в Україні, використання доробку Спеціального доповідача з права на здоров'я видається потрібним. Позиції, що висвітлені у доповідях Спеціального доповідача з права на здоров'я, можуть бути використані у тлумаченні конституційного закріплення права на охорону здоров'я в Україні, реформуванні законодавства України щодо функціонування системи охорони здоров'я, психічного здоров'я тощо. Застосування позицій Спеціального доповідача з права на здоров'я юристами, державними службовцями, розробниками політик та стратегій, організаторами та менеджерами системи охорони здоров'я допоможе розставити вірні акценти у напрямках реформ. Ряд висвітлених позицій може бути корисним для розробки національних програм у сфері охорони здоров'я на основі підходу прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деятельность специальных докладчиков Организации Объединенных Наций: 17 вопросов и ответов. Изложение фактов № 27. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet27ru.pdf>.
2. Специальные процедуры Совета по правам человека. URL: <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/SP/Pages/Welcomerpage.aspx>.
3. Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations: General Assembly Resolution A/RES/22(1) adopted on Thirty-first plenary meeting, 13 February 1946. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/73/IMG/NR003273.pdf?OpenElement>.
4. Right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health: Commission on Human Rights Resolution 2002/31 adopted 22 April 2002. UN Doc E/CN.4/RES/2002/31.
5. Right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health: Human Rights Council Resolution 6/29 adopted 14 December 2007. URL: http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_29.pdf.
6. The Right to Health. Fact Sheet № 31. / Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, WHO. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet31.pdf>.
7. Хендель Н.В. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у сфері охорони здоров'я: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 258 с.
8. Демченко І. Соціальні детермінанти здоров'я та право: взаємозв'язок, суть та значення. Медичне право. 2017. № 1 (19). С. 11–20.
9. Замечание общего порядка № 14 (2000). Право на наивысший достижимый уровень здоровья (статья 12 Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах): Комитет по экономическим, социальным и культурным правам ООН / Женева, 25 апреля – 12 мая 2000 года. UNDoc. E/C.12/2000/4
10. General comment № 22 (2016) on the right to sexual and reproductive health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights): Committee on Economic, Social and Cultural Rights / UN, Economic and Social Council, 2 may 2016. E/C.12/GS/22.
11. General comment №. 15 (2013) on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (art. 24): Committee on the Right of the Child / UN, 17 April 2013. CRC/C/GC/15.